Turkish Studies
Language / Literature
Volume 13/20, Summer 2018, p. 665-686
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14002
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: Ağustos 2018 **Accepted/Kabul:** Eylül 2018
Referees/Hakemler: Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ – Dr. Öğr. Üyesi Mahmut DÜNDAR - Dr. Bayram KANARYA

This article was checked by iThenticate.

ŞEYH AHMED-İ HÂNÎ'NİN MEM Û ZÎN MESNEVİSİNDE AYETLERDEN İKTİBASLAR (I-IV BÖLÜM)

Nesim SÖNMEZ[*]

ÖZET

Klasik Kürt Edebiyatı temelini, İslam dininden ve onun kültüründen almıştır. Dolayisiyla klasik Kürt şairleri İslam dininin tesiri altında oldukça fazla kalmışlardır. Bu şairlerin birincil kaynağı Kur'an-ı Kerim, ikincil kaynakları ise Hadis-i Şerifler olmuştur. Bu şairlerden birisi olan Ahmed-i Hânî (ö. 1707), dindar bir aileye mensup olup şark medreselerinde yetişen ve daha sonra bu medreselerde öğrencilerin eğitimi ile uğraşan ve arkasında çok kıymetli eserler bırakan bir âlimdir.

Ahmed-i Hânî', dönemin revaçta bulunan Farsça ve Arapçayı çok iyi bilmesine rağmen eserlerini halk okuyup anlayabilsin diye içinde doğup büğüdüğü toplumun dilini kullanmıştır. Onun, Nûbihara Pýçûkan, 'Eqida İmanê, Divan ve Mem u Zin adlı eserlerinin günümüze kadar gelmesinde bu sade uslubunun etkisi büyüktür.

Ahmed-i Hânî'nin kıymetli eserlerinden birisi de mesnevi tarzında yazmış olduğu Mem û Zîn'dir. Hânî, eserini telif ederken Kur'an-ı Kerim'den çok faydalanmıştır. Bu açıdan bakıldığında onun Kur'an'a ve Kur'an ilimlerine olan vukûfiyetinin ne denli ileri düzeyde olduğu görülecektir. Kur'an'dan aldığı motiflerin fazlalığı ve onları ustaca eserine derc etmesi onun âlim kişiliğinin yanında aynı zamanda çok önemli bir edip ve şair olduğunu da göstermektedir.

Bu makalede Hânî'nin hayatı ve eserleri kısaca anlatılıp iktibas hakkında bilgi verilecek daha sonra, kendisinin, Kur'an-ı Kerim'in tesiri altında ne kadar kaldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bir makalenin sınırlarını aşmamak maksadıyla konu, ilgili eserin ilk dört bölümü ile sınırlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-î Hânî, Mem û Zîn, Kur'an, Motif, Mesnevi.

[*] Dr. Öğr. Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, El-mek: nesimsonmez@hotmail.com

THE GUOTATIONS OF KORAN'S VERSES IN SHEIKH EHMEDÊ HÂNÎ'S MATHNAWI CALLED MEM AND ZÎN (SECTION 1-4)

ABSTRACT

The basic of Kurd classic literature is based on Islam and its culture. That 's why Kurd poets have been affected from Islam immensely. Kurd classic literature poets are under the influence of holy book Qur'an. One of those poets is Ehmedê Xanî. As it is known, Ehmedê Xanî comes from a religious family and received education in Kurdistan madrasa. After then he worked as an imam and within this period he left many priceless works behind.

Ahmedê Hāni used the language of the society that he wrote out because he wanted the works he wrote to be understood and read by the people. There are four artifacts of Ahmedê Hani that arrive on today. These are Nûbihara Pýçûkan, 'Eqida İmanê, Divan and Mem'u Zin.

One of those works is Mem and Zîn, which is written in a style of mesnevi by Ehmedê Xanî. Ehmedê Xanî touched on many topics in his work Mem and Zîn, in which it is referred to Qur'an substantially.

First of all, in our presentation, we are going to introduce Ehmedê Xanî and present effect of Qur'an on his work called Mem and Zin

We limited our presentation with the first four parts of Mem and Zin's mesnevi. Within these four parts we thoroughly analysed and evaluated the effects of Qur'an.

STRUCTURED ABSTRACT

In 1061 / 1651-1652, Ahmedê Hani came to earth in the province of Dogubayazit of today's Ağrı province (Xanî, 2010: 2014) 214). The family originally settled in Dogubayazit, migrating from the village of Xana Sêgundan, Çukurca district of Hakkâri province. His father's name is İlyas, his mother's name is Gulnigar.

He goes from the path of other classical poets. Hani uses the "Hanî" mahlâs, which is the name of the tribe Some researchers say that the name "Hani" is not the name of the tribe but the name of the village where it originated.

It is understood from Ahmadê Hâni's making of the court-martial art that he received a good education in the district's medresseh. One of the most important conditions of being a palace clerk at that time was having a good education and having a good writing angel. It is understood from the works of Hani that these features he holds in his works, which he made and copyrighted the court.

Hâni died in Dogubayazit, where he was born in 1118 / 1706-1707, Hâni was buried near the palace of Ishak Pasha which is in the same town.

Ahmedê Hâni, one of the poets of classical Kurdish literature, is one of the religious and national figures of Kurdish people living in the region. He is an intellectual with a unique world of ideas. Hani is a scholar who has founded Islamic scholarship and has taught the madrasa. He did not leave behind a sect, even though he was one of the Naqshbandi sheikh.

Hani underlines that knowledge and deed are gained innate and stressing that devoutness and sheikdom are not innate abilities. Therefore, he expresses that his profession is knowledge and wisdom.

Ahmedê Hâni is a confessor both as a teacher and a philosopher, as a sufis, as a sociologist and as a literary man. He is a mental person who has analyzed the period and society in which he lived, from a sociological point of view, and identified the troubles and solutions.

His works have been taught as textbooks in medresseh schools for centuries. He wrote in the language of the community he lived with, in the Kurmanci dialect of Kurdish Language. Unlike Arabic and Persian, which are popular in their own era, the writing of the language spoken by the society shows its efforts to understand and explain the Qur'an. As a matter of fact, this attitude (the commandments of Allah). overlaps each other with the verse "We have sent each prophet with the language of his own people, so that they may be fully explained to them".

This style of Hani is compatible with the method of handling the sciences of Imam Gazali. By bringing criticism to the scholars of his era and their understanding of science in his work titled "Gazili" İhyâ-u 'Ulûmi'd-Dîn " "The guides of this way are the scholars who are the heirs of the prophets and act with knowledge. These scholars are almost not on the earth, and many people who are dressed in the cloak of scholarship are covered. Each of them is busy collecting temporary world goods.

Ahmedê Hāni used the language of the society that he wrote out because he wanted the works he wrote to be understood and read by the people. There are four artifacts of Ahmedê Hani that arrive on today. These are Nûbihara Pŷçûkan, 'Eqida İmanê, Divan and Mem'u Zin.

The Qur'an, the book of human salvation, is a divine book that has been inspired by the Prophet Muhammad and has been a source of knowledge and wisdom throughout history. Muhammed'e inzal olunmuş ve tarih boyunca ilim ve irfana kaynaklık etmiş ilahi bir kitaptır. The scholar and scholar Shaykh Ahmad al-Hani, who had been educated in the medresseh and who had been a professor for many years, used the Allah' s speech Qur'an as the primary source in the works written by Allah. One of Hani's most notable features is that he writes his religious works in Arabic and his literary works in Kurdish, which is the main language rather than Persian, although he knows very well by acting in opposition to the common customs of his time. He is an intellectual person who believes that it is better to tell the truth of Islam through the mother tongue of the society he lived with the consciousness of the living, knowing that he is born and raised in him and that he is a debtor to the assembly he has eaten.

The quotation word is Arabic and is the infinite of the verb "ḳe-be-se", from a dictionary ıt means borrowing something from something, taking a place to light a fire, learning, quote, and so on. Quoting in

literature means; it is called to take some or all of the verses or hadiths of a poet or a work of art with the aim of strengthening the meaning and giving the word beauty. Telmih is the name given to the art of making a reminder by pointing out a person who is famous for being a person in the past between the art and the word. The purpose of Telmih is not to give a complete picture of the event or the place but to remind them about it.

The condition of quotation is that there is no information, explanation or sign related to the verse or hadith taken as a quotation.

Sheikh Ahmedê Khanî, who took his place in history as the first Kurdish masnavi writer, received many verses from the Qur'an, both in quotation and telmih, while mentioning the love of the Prophet Muhammad from the greatness of Allah in the part of his work called Mem'u Zin. When talking about Muhammad's love, he received many verses from the Qur'an both by quoting and by Telmih. When you look at the works of Ahmadê Hānī, it is understood that he has full knowledge of the Islamic sciences. In particular, it is understood from the quotations he made from the Holy Qur'an that he is not only a literary genius but also a unique personality who has also raised himself in the field of Islamic sciences.

Ahmedê Hāni convinced people that there was no objection to the Kurdish language of the theology and that it was not any sin of people to write religious works with Kurdish. He is a visionary scholar who emphasizes the necessity of accepting and accepting the national and martial reality, provided that it is not contrary to the religious principles, far from being excess and understatement, balanced and consistent.

As far as we can tell, Ahmedê Hânî used 28 verses in the context of his work(preamble) Mem'u Zîn through quotation or telmih. This figure is also of great importance to us in order to show how advanced his understanding of the Qur'an is.

Keywords: Ehmedê Hânî, Mem û Zîn, Quran, Motiv, Mathnawi.

Giriş

Her medeniyetin, arka planda duygusal sözcülüğünü yapan bir edebiyatı vardır. Edebiyat da bu vazifesini; din, tarih, tarihi şahsiyetler, efsaneler, gündelik meseleler ve birçok bilim dalından beslenerek yerine getirmektedir. Bu izler bazen açık bazen de üstü kapalı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu izleri hissedip anlayabilmek için belli bir kültür birikimine sahip olmak gerekir. İslam medeniyetinin önemli bir parçası kabul edilen klasik edebiyat, en çok Kur'an, hadis ve peygamber kıssaları gibi kaynaklardan beslenmiştir. İslam'ın ilk döneminden itibaren şairler ve edipler bu kaynaklardan lafzi iktibas veya telmih yoluyla faydalanmışlardır. İktibas yapan şairlerin Kur'an'ın gerek lafzına ve gerekse manasına vakıf olduklarını yazmış oldukları eserlerden anlamaktayız.

İslam dini ile şereflenen toplumlar gerek fikri, gerek edebi ve gerekse sosyal hayatlarının hemen hemen bütün alanlarında İslam'ın tesiri altında kalmışlardır. Dolayısıyla bu İslamî toplulukların vücuda getirdikleri sanat ve edebiyat da bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Edipler, mensur ya da manzum olarak yazmış oldukları eserlerde, söylemlerin güçlenmesi ve güzelleşmesi için ayet ve hadisleri iktibas ederek onlara yer vermişlerdir.

İktibas sanatı, İslam'ın ilk döneminden itibaren bilinmektedir. Bu dönemde Kur'an'dan ilk iktibası yapan Hz. Peygamber'dir. O, dua ederken ve hutbe okurken Kur'an'dan iktibas yapardı. Örneğin, Hz. Peygamber, Medine-i Münevver'eye hicretinden sonra irat ettiği ilk Cuma hutbesinde Kur'an'dan iktibas yapmıştır[1]. Resûl-i Ekrem'in iktibas yapmasının kuşkusuz birçok nedeni vardır. Bunların başında Kur'an'ın Müslümanlar için ne ifade ettiğini daha iyi açıklamak gelmektedir. Hz. Muhammed ile başlayan ayet iktibası geleneği, dört halife ile devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Kürtlerin İslam dini ile şereflenmelerinin ardından, hayatlarında birçok değişiklik meydana gelmiştir. Kur'an, her açıdan onların hayatlarına nüfuz etmiş, dolayısıyla onların edebi ve sanatsal sahalarında da büyük rol oynamıştır. Klasik Kürt Edebiyatı eserlerine baktığımızda, Kur'an'ın ve hadisin tesirini açık bir şekilde görmekteyiz. Baba Tahirê Uryan (937-1010 m.)'ın Dubeytîler'înde, Melayê Cizîrî (1568?-1640)'nin Divan'ında, Feqiyê Teyran (1549-1631)'ın Divan'ında… vb. birçok şairde, Kur'an'ının tesirini ve iktibas edilen ayetleri görmek mümkündür. Kur'an'dan iktibas yapan şairlerden birisi de Ahmedê Hânî'dir.

Bu makalede, Ahmedê Hânî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Mem û Zîn adlı mesnevisinin ilk dört bölümünde gerek iktibas ve gerekse telmih yoluyla alınan ayetler irdelenecektir[2].

1. Ahmedê Hânî'nin Hayatı

Ahmedê Hânî, 1061/1651-1652 yılında bugünkü Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinde dünyaya gelmiştir (Xanî, 2010: 214). Ailesi aslen Hakkâri ilinin Çukurca ilçesinin Xana Sêgundan köyünden olup sonraları göç edip Doğubayazıt'a yerleşmiştir (Yaşin, 2012: 31; Dündar, 2017: 224). Babasının adı İlyas, annesinin adı ise Gulnigar'dır.

Ahmedê Hânî, klasik şiir geleneğinden hareketle kendisine aşiretinin ismi olan "*Hânî*" mahlasını seçer ve bunu şiirlerinde kullanır. Bazı araştırmacılar da "Hânî" isminin onun aşiretinin adı değil de doğduğu köyün adı olduğunu söylemektedirler (Resûl, 2007: 42). Ahmedê Hânî, kendi doğumu ile alakalı olarak Mem û Zin'de geçen bir beyitte şu bilgileri vermektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Lewra ku dema ji ġeybê fek bû	*Çünkü gaipten koptuğu zaman*
Tarîxî ***hezar û şêst û yek*** *bû*	*Tarih bin altmış bir idi*

(B: 2656)

Ahmedê Hânî'nin saray kâtipliğini yapmasından da anlaşılıyor ki kendisi bölgenin medreselerinde iyi bir eğitim almıştır (Yıldırım, 2011: 23). O dönemde saray kâtibi olmanın en önemli şartlarından birisi de iyi bir eğitim görmüş olmak ve iyi bir yazı yazma melekesine sahip olmaktı. Hânî'nin bu özellikleri kendisinde barındırdığı, saray kâtipliği yapmasından ve telif ettiği eserlerinden anlaşılmaktadır.

Hânî, 1118/1706-1707 yılında doğduğu yer olan Doğubayazıt'ta vefat etmiş ve aynı ilçede bulunan İshak Paşa Sarayı'nın yakınında defnedilmiştir (Findi, 2008: 35).

Klasik Kürt Edebiyatı şairleri arasında yer alan Ahmedê Hânî, bölgede yaşayan Kürt halkının hem dini hem de milli şahsiyetlerinden birisidir. O, kendisine özgü bir fikir dünyasına sahip bir aydındır. Hâni, İslamî ilimlere vakıf biri olarak medrese hocalığını yapmış bir âlimdir. O, aynı

[1] Hutbe metni için bkz. Nesim Sönmez, *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013, s. 192-194.

[2] Ahmedê Hânî'in Mem û Zin adlı eseri birçok defa basılmıştır. Bu araştırmada T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafında Ankara'da 2010 yılında yayınlanan nüsha temel kaynak olarak ele alınıp incelenmiştir. Örnek olarak verilen beyitler parantez içerisinde "B" harfi ve beyit numarası da söz konusu kaynakta verilen numaraya göre verilmiştir.

zamanda Nakşibendi tarikatının şeyhlerinden biri olmasına rağmen arkasında bu tarikatın geleneğini devam ettirecek bir silsile bırakmış değildir. Ahmedê Hânî, tarikat ve şeyhlikle alakalı görüşlerini, "*Nûbihar*" adlı eserinde geçen aşağıdaki beyitte şöyle dile getirir:

Beytin Kürtçesi

Şeyx û sofîtî keramet, îlîm, xwendin hem 'emel

Xilwet e hucre, teriqeta te, şerî'et bê xelel

Beytin Türkçesi

Şeyhlik ve sofuluk keramet; ilim, okuma ve amel ile olmalı

Halvet hücreye, tarikat da şeri'ata uygun olmalı

Hânî, şeyhlik ve sofuluğun doğuştan gelen bir meziyet olmadığını vurgulayarak, bunun ilim ve amel ile kazanıldığının altını çizmektedir. Dolayısıyla mesleğinin ilim ve irfan olduğunu dile getirmektedir.

Ahmedê Hânî, hem bir müderris, filozof, mutasavvıf, sosyolog hem de bir edebiyatçı kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. O, yaşadığı dönemi ve toplumu sosyolojik açıdan tahlil etmiş, sıkıntılarını tespit edip çözüm yollarını da göstermiş münevver bir şahsiyettir.

Eserleri yüzyıllardır Kürt medreselerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır. O, eserlerini içinde yaşadığı toplumun dili ile yani Kürtçe'nin Kurmanci lehçesiyle yazmıştır. Kendi döneminde revaçta olan Arapça ve Farsça'ın aksine toplumunun konuştuğu dille yazması onun Kur'an-ı Kerim'i anlama ve anlatma konusundaki çabasını göstermektedir. Nitekim onun bu tavrı "*(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.*" (İbrahim Sûresi, 14: 4) ayetiyle birebir örtüşmektedir.

Ahmedê Hânî, yazdığı eserlerin halk tarafından anlaşılması ve okunmasını istemiş dolayısıyla içinden çıktığı toplumun dilini kullanmıştır. Müellif, vefat ederken arkasında aşağıda zikredeceğimiz şu eserleri bırakmıştır:

2. Ahmedê Hânî'nin Eserleri

Ahmedê Hânî'nin günümüze ulaşan dört eseri bulunmaktadır. Bunlar Nûbihara Piçûkan, 'Eqideya İmanê, Divan ve Mem û Zin'dir. Bu eserleri kısaca tanıtalım.

2.1. Nûbihara Piçûkan

Nûbihara Piçûkan, Hânî'nin 1683 tarihinde manzum şekilde telif ettiği ve "çocukların ilkbaharı" anlamına gelen Arapça-Kürtçe bir sözlüktür. Hânî, bu eseri telif etmesindeki amacının Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenen talebelerin sarf ve nahiv[3] derslerine başlarken zorluk yaşamamaları için yardımcı bir kaynak olduğunu ifade etmektedir (Xanî, 1992: 8). Nûbihara Piçûkan, 14 bölümden oluşmakta ve her bölümün başında nasihatname türünden öğrenmenin ve dürüst olmanın yararları, hocaların vazifeleri, sabırlı ve mücadeleci olmak, bildiklerini pratik hayatta uygulamak… vb. konularla ilgili vecizeleri bulunmaktadır. Hânî, yaklaşık olarak 220 beyitten oluşan bu eseriyle, talebelerin anadilleri olan Kürtçe ile daha kolay Arapça öğrenmelerini amaçlamıştır. Bunun için günlük dilde kullanılan ortalama 1000 Kürtçe kelimenin Arapça karşılıklarına yer vermiştir. (Xanî, 1992: 7-14). Nûbihara Piçûkan'dan örnek bir beyit aşağıda verilmiştir:

[3] Sarf, Arapçada kelime yapılarını ve kelimelerde oluşan harf değişikliklerini inceleyen ilim dalına verilen isimdir. Nahiv ise Arapçada kelimelerin cümle içerisindeki görevlerini ve cümle yapılarını inceleyen ilim dalına verilen isimdir.

Beytin Kürtçesi

Îbnî kur e, bintî keç e, sihrî xezûr e, mam î 'em e

'Emmet met e, 'îmamet şaş, ceddet çî ye? Xwe pîreda (Xanî, 1992: 11).

Beytin Türkçesi

Kur erkek, keç kız, xezûr kayınpeder, amca mamdır

Met haladır, şaş sarıktır, anneanne nedir? O da pîredadır.

2.2. Eqideya İmanê

Nûbihar adlı Kürtçe-Arapça manzum sözlük ile talebeleri, anadillerinin kelime ve terimleriyle tanıştıran Ahmedê Hânî, ikinci merhale olarak da "*Eqîdeya Îmanê*" adlı eseriyle, onların ihtiyaç duyduğu temel akaid bilgilerini, yine anadilleriyle öğretmeyi hedeflemiştir. *Eqideya İmanê,* Hânî'nin 1687 yılında yazdığı ve 70 beyitten oluşan, iman ve akaid esaslarını Sünni-Eş'ari İslam anlayışı çerçevesinde ele alan Kürtçe manzum bir eserdir (Işık, 2013:206). *Eqideya İmanê;* tevhid, Allah'ın sıfatları, kader ve hür irade, İslam mezhepleri vb. bölümlerden oluşmaktadır (Xanî, 2008: 5-6).

Ahmedê Hânî, bu eseriyle İslam dininin temel prensip ve kaidelerini izah etmenin yanında, Kürt dilini de geliştirdi ve onu din eğitiminde kullanılabilecek bir formata dönüştürdü. Ayrıca dini konuların sadece Arapça ile yazmanın şart olmadığını, her milletin anadili ile dolayısıyla Kürtçe ile de yazılabileceğine insanları ikna ederek onlara bunun herhangi bir günah ya da kusur olmadığını göstermiştir (Şakeli, 1996: 35-36). Aşağıda *Eqîda Îmanê'*de geçen bir beyit verilmiştir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Xweşî, şîn û zanîn û vîn û kelam	*Hayat, kudret, ilim, irade, kelam*
Bihîstîn digel dîtin e bûn temam (Xanî, 2008: 218).	*Semi' ve basar ile beraber oldu tamam*

2.3. Divan

Ahmedê Hânî, hayatta iken şiirlerini bir divanda toplamış değildir. Divan, Hânî'nin vefatından sonra şiirlerinin derlenerek bir araya getirilmesi neticesinde oluşmuştur. Şiirlerinin farklı zaman ve mekânlarda derlenip toplanması, çeşitli zamanlarda basılan Hânî'nin divanındaki şiirlerin sayılarında farklılıklar ortaya çıkarmıştır. 1860-1885 tarihleri arasında Erzurum'da Rus konsolosu olarak vazife yapan Aleksander Jaba (1801-1894) ile Mela Mehmûdê Bazîdî (1799-1867)'nin beraber derledikleri Kürt edebiyatı çalışmalarının Jaba tarafından arşive dâhil edilen Petersburg Genel Halk Kütüphanesindeki orijinal el yazmaları arasında Hânî'nin 25 adet şiiri de bulunmaktadır (Yıldırım, 2011: 37). Bu şiirlerin dışında da çeşitli araştırmacılar tarafından bazı şiirleri tespit edilmiş ve değişik zamanlarda basılmıştır.

Divan'da gazel, kaside, mülemmâ, mustezât… vb. nazım şekilleri yer almaktadır. Divan'da genel olarak tasavvuf, sosyal, siyasal, kelamî ve felsefî konular ile mecaz ve gerçek aşk, bitki ve hayvanlar âlemi, müzik vb. sahalara ait kavram ve terimler kullanılmıştır. Aşağıda Hânî'nin divanında yer alan ve dört dille; Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe yazılmış "mülemmâ"[4] türünden bir dörtlüğü örnek olarak verilmiştir.

[4] Mülemmâ: Sözlükte "renk renk, alacalı olan" anlamındaki mülemmâ kelimesi terim olarak özelikle Fars, Kürt ve Türk edebiyatlarında Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe olarak söylenmiş beyit ve mısralardan oluşan şiirlere denir. Bu türden şiirler yazmaya telmi' denilir. Şairlerin farklı dilde şiir söyleyebildiklerini ortaya koymak ve sanat göstermek için yazdıkları

Mulemmâ'nın Kürtçesi

Leyse fî qelbî sîwake ya hebîbî kulle hal

Her demem xem hem demem şod der fîraqet mah û sal

Ger benîm kanim dilersen çokden olmîşdır helal

Mest û serxoş im ji 'eşqê min neman 'eql û kemal (Durre , 2002:126)

Mulemmâ'nın Türkçesi

Ey Sevgilim! Senin aşkın ile geçti ömrümden bütün anlar

Senin ayrılığına geçen ay ve yıllarda yoldaşım oldu acılar

Eğer dileğin kanım ise o kan çoktan beridir sana olmuş helal

Aşk elinden sarhoş ve mestim, kalmadı bende akıl ve kemal

2.4. Mem û Zîn

Ahmedê Hânî'nin Mem û Zîn adlı eseri; sosyal, siyasal, dinî, kültürel, felsefî ve tasavvufî düşüncelerin bir bileşkesini oluşturan 2659 beyitlik bir eserdir[5]. Hânî, Mem û Zin adlı mesnevisini 1690 yılında yani 40 yaşında iken yazmaya başlamış ve 1695 yılında da bitirmiştir. Bu bilgileri kendisi, Mem û Zin'de geçen bir beyitte şöyle vermektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Xeṭṭê te ye sernivîşt û sermeşq	*Ona yazı yazmayı öğreten yazı senin yazındır*
Sih sal e xeṭṭê xeṭa diket meşq	*O otuz yıldır yanlış yazılar yazmaktadır*

(B: 2655)

Eser, arûz vezninin "Mef'ûlü Mefa'ilün Fe'ûlün" kalıbıyla yazılmış ve tamamı 60 bölümden oluşan bir mesnevidir. Bölümlerin beyit sıralanışı şöyledir: Besmele ve tevhid (1-36. beyitler), münacaat (37-93. beyitler), na't (94-160. beyitler), mi'raciyye (161-188. beyitler), sebeb-i telif (189-361. beyitler). 362. beyitten itibaren Mem ile Zin'in hikâyesi anlatılmaya başlanmakta ve 2600. beyite kadar devam etmektedir. Bu bölüm toplam 52 kısımdan oluşmaktadır. Mesnevinin hatime bölümü olan 60. bölüm ise 59 beyit olup, bu bölümde dua ile beraber hikâyeden alınması gereken dersler yer almaktadır.

Hikâyenin konusuna gelince, Botan[6] Beyi olan Mîr Zeyneddin'in Sıti ve Zin adında iki kızı vardır. Sıti, Tacdin ile evlenerek muradına erer. Zîn ise Mem adında bir gence âşık olur, Zîn'in bu aşkından Mîr bir şekilde haberdar olur. Mîr'in yanında çalışan Beko (Bekir) adında bir şahıs Mîr'in kızını, Mem'e vermemesi yönünde onu ikna eder ve bu şekilde iki aşığın kavuşmasına engel olur. Mem, zindana atılır bir süre orada kalır, bu kalış esnasında ruhu olgunluğa erişir, mecazî aşk merhalesinden ilahî aşk merhalesine ulaşır ve ruhunu teslim eder. Mem'in ölüm haberini alan Zîn

bu tür manzumeler zamanla usta şairlerce de itibar görmüştür. Mülemmâ da, mısralardan biri Kürtçe yazılmış ise, diğeri genellikle Türkçe, Arapça veya Farsça olarak yazılır. (Geniş bilgi için bkz: Kurtuluş, Pala, *DİA*, 2006, 539)

[5] Mem û Zîn'deki beyit sayıları, eseri derleyen ve çeviren araştırmacılar tarafından değişiklik göstermektedir. Bizim verdiğimiz beyit sayısı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından basılan nüshada verilen sayıdır. Kadri Yıldırım ve Abdullah Yaşın 2656, İbrahim S. Işık 2633, M. Said Ramazan el-Buti ve Selim Temo ise beyit sayısını 2657 olarak vermektedirler.

[6] Bugünkü Şırnak iline bağlı Cizre ilçesi ve çevresi.

koşup onun mezarına kapanır, o da orada ölür ve Mem'in mezarının yanı başına defnedilir. Bu arada Beko, Tacdin tarafından öldürülür ve birbirlerine kavuşamayan bu iki aşığın ayaklarının dibine gömülür. Mem ile Zîn cennette birbirlerine kavuşur; Beko da cennette onların kaldığı köşkün bekçisi olur (Xanî, 2010: 32-210).

Ahmedê Hânî, bu eseri telif etmesindeki birinci amacı bir aşk hikâyesini anlatmak değildir. O, bu hikâye ile insan ruhunun arınmasını ve yücelmesini amaçlamıştır. Nitekim aşağıda verilen beyitlerde ve diğer başka beyitlerde bu olgu görülmektedir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Ez naçîme heḍreta çu mîran	*Hiçbir beyin huzuruna gitmem ben*
Ez nabime bendeyê esîran	*Esirlerin kölesi olmam ben*

(B: 2226)

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Şerha xemê dil bi kim fesane	*Gönüldeki derdin şerhini efsane edeyinm*
Zînê û Memê bikim behane	*Zîn ve Mem'i bahane ederek*

(B: 321)

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Nexmê we ji perdeyê derînim	*Perdeden öyle nağmeler çıkarayım ki*
Zînê û Memê ji nû vejînim	*Zîn ve Mem'i yeniden dirilteyim*

(B: 322)

Hânî mahlasını ilk olarak eserinin birinci kısmının son beyti olan 36. beytinde son olarak da eserinin son kısmının 2645. beytinde şöyle zikretmektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Xanî *ku nehin bi qelbê zakir*	*Hânî eğer seni gönülden anmıyorsa*
Barî bide wî zibanê şakir	*Allah'ım ona şükredici dil ver*

(B: 36)

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Ya Reb tu dizanî ***Xanî****yê jar*	*Allah'ım biliyorsun ki zavallı* ***Hânî*** *de*
Teşbîhê bi xameya girîftar	*Kalem gibi tutsaktır*

(B: 2645)

3. İktibas ile Telmih Sanatının Tanımı ve Örnek Beyitler

İktibas sözcüğü Arapça olup "ḳe-be-se" fiilinin ifti'al babının mastarıdır, sözlükte bir şeyden bir şeyi ödünç almak, ateş yakmak için bir yerden kor almak, ilim almak, alıntı yapmak… (*Qamûsu'l-Muhît*, 2008: 1281) vb. anlamlara gelmektedir. Bir edebî terim olarak iktibas; manayı kuvvetlendirmek ve söze güzellik kazandırmak maksadıyla bir şair veya nâsırın eserine ayet veya hadislerden bir kısmını ya da tamamını almasına denir (Sadi Paşa, 1305: 374). Telmih sanatı ise söz arasında, herkes tarafından bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye işaret ederek hatırlatma yapma sanatına verilen addır. Telmihten maksat şahsı, olayı ya da yeri tamamen vermek değil onlarla ilgili bir hatırlatmada bulunmaktır (İsen vd., 2015:292).

İktibasta şart odur ki iktibas alınan ayet ya da hadis ile alakalı her hangi bir bilgi, açıklama veya işaretin bulunmamasıdır. Örneğin aşağıdaki dörtlükte görüleceği gibi 17. yüzyılın sonu ile 18. Yüzyılın ortalarında yaşayan ve ilk Kürtçe mevlidin yazarı olan Mela Huseynê Bateyî "*Subhan Ji Mîrê Qadirî"* adlı şiirinde İhlas Sûresinden iktibas yapmıştır. Ancak iktibas olarak aldığı ayet ile alakalı her hangi bir ipucu veyahut bilgi vermemiştir.

Dörtlüğün Kürtçesi	**Dörtlüğün Türkçesi**
Haşa hebin 'uzw û cesed	*Haşa olsa organ ve ceset*
Teḥwîlê îmkanê xired	*Değişimine imkân yok elbet*
"We lem yekun kufwen ehed"	*Ve hiçbir şey asla ona denk olmamıştır*
Zatê qedîm her dê hebî (Sadînî, 2010:65)	*Kadim olan zatı hep olacak*

Yine Bateyî "*el-Wefa Bêwesl û Canan*" adlı şiirinde Fetih Sûres'inin birinci ayetinden iktibas yapmıştır (Aktaş,2015: 154). Ancak ayet olduğuna dair her hangi bir ifade kullanmamıştır.

Mısranın Kürtçesi

Ma mededkarê me bit Înna Fetehnâ subh û dem

Mısranın Türkçesi

Sabah akşam yardımcımız olsun "Înna Fetehnâ"

İktibas olarak alınan ayet ya da hadisin vezin zorunluğu sebebiyle takdim veya tehiri yapılabilir (Külekçi, 1999: 172). Ayet ve hadislerden alınan iktibaslar tasnif bakımından şu kısımlara ayrılmaktadır:

3.1. Tam İktibas

Söz içerisinde alınan ayet ya da hadisin tam bir mana ifade edecek şekilde alınmasına tam iktibas denir. Örneğin Melayê Cıziri'nin aşağıdaki beyitte Rahman Sûresi'nin 29. ayetinden yaptığı iktibası tam iktibas olarak değerlendirmek mümkündür:

Beytin Kürtçesi

Kulle yewmîn huwe fî şe'n*în nebî xafîlê jê*

Her peyapey ji şu'ûnan dikirit feyḍ û mebed

(Cizîrî, 2009: 278)

Beytin Türkçesi

Unutma ki "o her gün bir şe'n alır"

Her tecelliden sonra feyz ve yardım gelir

3.2. Nakıs İktibas

Vezin veya başka bir sebepten dolayı asıl manasının bozulmaması veya tamamen anlaşılması kaydıyla iktibasta arttırma, eksiltme ya da kelimelerde takdim ve tehir yapmaktır. 10. Yüzyılda yaşamış olan Baba Tahırê Uryan[7] aşağıdaki dubeytilerinde Araf Sûresi 7/172. ayetinde geçen "*ḳalû*

[7] Kesin olmamakla beraber Baba Tahir (m. 937-1010) tarihleri arasında bugünkü İran'ın Hemedan şehrinde yaşamış ve Kürtçenin Lorî lehçesiyle şiirler yazmış bir Kürt mutasavvuftur. Kendisinin Kürtçenin Lorî lehçesiyle yazdığı gazelleri ve dubeytileri ile el-Kelimatu'l-Kîsar adlı Arapça hikmetli sözlerden oluşan eserleri bulunmaktadır. Dubeytîler dörtlükler şeklinde ve aruz kalıbıyla yazılan manzum eserlerdir. Kafiyeleri aaxa şeklindedir. Geniş bilgi için bkz. Nesim Sönmez,

bela şehidna…" ayetinin sadece *ḳalû bela* lafzı, Zümer Sûresi 39/53. ayetinde geçen "*la taḳnaṭu min raḥmeti'l-lah"* ayetinin yalnızca "*la taḳnaṭu"* lafzı, yine Furkan Sûresi 25/28. ayetinde geçen *ya "weyleta leyteni lem ettehiz fulanen helilen"* ayetinin sadece "*ya weyla"* lafzı nakıs olarak alınmasına rağmen, mana tam olarak anlaşılmaktadır.

Dörtlüğün Kürtçesi (Lorice)	**Dörtlüğün Türkçesi**
*Mu ez **qalû bela** teşwîş dîrem*	*"Ḳalû bela"dan vardır korkum*
Guneh ez berg û barûn bîş dîrem	*Yağmur ve yapraktan çoktur günahım*
*Eger **la teqnetû** destim negired*	*Şayet "la taḳnaṭu" tutmazsa elimden*
*Mu ez **ya weyleta** endîş dîrem*	*Ben "ya weyleta"dan endişeliyim*

(Uryan, 98: 34)

Yine Melayê Cıziri'ye ait olan aşağıdaki beyitte Fetih Sûresi 48/1. ayetinde geçen "*Înna Feteḥna leke fetḥen mubinen"* ayetinin sadece "*Înna Feteḥna"* lafzı nakıs olarak iktibas edilmiştir ancak mana tam olarak anlaşılmaktadır.

Beytin Kürtçesi

Ey şehînşahê mu'eẓẓem Heq nîgehdarê te bî

*Sûreyê **"Înna Feteḥna"** dor û maderê te bî* (Cizîrî , 2008: 158)

Beytin Türkçesi

Ey yüce şahlar şahı hak koruyucun olsun senin

*"**Înna Feteḥna**" Sûresi çevrende sûrun olsun senin*

İktibaslar genel olarak ayet ve hadislerin asıl manalarının kastedilip kastedilmedikleri ile alakalı olarak da iki kısma ayrılmaktadır.

3.3. Müstahsen İktibas

İslam şeriatına ve adabına uygun olması kaydıyla şâir veya nâsırın söylediği söz ile iktibas yapılan ayet veya hadis arasındaki uygunluğun, dinleyen ya da okuyanın üzerinde hoş bir tesir bırakmasına "müstahsen iktibas" denir (Uzun, 2000, 53; Külekçi, 1999: 173). Müstahsen iktibas da kendi arasında iki kısma ayrılır:

3.3.1. Ahsen (En Güzel) İktibas:

Öğüt niteliğinde olması kaydıyla, şair ya da nâsıra ait ibare ile alınan ayet ya da hadis arasındaki uygunluğa ahsen iktibas denir (Uzun, 2000, 53; Külekçi, 1999: 173).

Örneğin, Baba Tahirê Uryan, aşağıda geçen Dubeyti'sinde bir şahsın herhangi bir günah işlemesi durumunda Zümer Sûresi 39/53. ayetinde geçen *la taḳnaṭu min raḥmeti'l-lah* ayetini hatırlayıp Allah'tan ümidini kesmemesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Yapılan bu iktibas ahsen iktibasdir.

"Baba Tahir û Dubeytiyên Wî" *Süryani Arap ve Kürt Klasikleri Uluslararası Klasikler Çalıştayı Bildirileri*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları (Birinci Baskı), Mardin 2017, s. 355-387.

Beytin Kürtçesi (Lorîce)	Beytin Türkçesi
Eger la teqnetû destim negired	*Şayet "la taḳnaṭu" tutmazsa elimden*
Mu ez ya weyleta endîş dîrem (Uryan, 1998: 34)	*Ben "ya weyla"dan endişeliyim*

3.3.2. Hasen İktibas

Öğüt niteliği taşımayan, fakat şair veya nâsıra ait ibare ile alınan ayet ya da hadisler arasındaki bağın, şeriat ve İslam'ın adabına aykırı olmaması kaydıyla yapılan müstahsen iktibaslara hasen iktibas denir (Uzun, 2000, 53; Külekçi, 1999: 174; Keleş, 2016: 30).

Örneğin Mela Huseynê Bateyî'ye ait olan aşağıdaki dörtlükte Alak Sûresi 96/19. ayetinde geçen "*weqterîb"* lafzını (Aktaş, 2015: 163) hasen iktibasa örnek vermek mümkündür.

Dörtlüğün Kürtçesi	Dörtlüğün Türkçesi
Bi xakê pakê Yesrîb	*Yesribin temiz toprağına*
Bi bangê ṣubḥ û meġrîb	*Sabah akşam ezanına*
*Bi sucdeya **weqterîb***	*Wakterîb secdesine*
Bi lewḥ û 'erşê 'ezîm (Sadînî , 2010: 80)	*Levh ve arş-ı azima*

3.4. Müstehcen İktibas

Şair veya nasırın şeriatın ve İslam'ın adabına mugayir olan bir sözünün içerisinde ayet ya da hadislerin yer almasına müstehcen iktibas denir. Mesela Melayê Cizîri'ye ait olan aşağıdaki beyitte geçen iki yay arası anlamındaki *kab-ı kavseyn* ifadesi Necm Sûresi 53/9. ayetinde geçmektedir. Cizîrî, bu lafzı sevgilinin kaşlarına benzettiğinden müstehcen iktibasa örnek gösterilebilir.

Beytin Kürtçesi

*Bi remza **qabê qewseynî** ji wan birhan xeberdarin*

Fe atî'l-qewse barîha ela ya ramîye'l-qewseyn

(Cizîrî, 2009: 378)

Beytin Türkçesi

Kab-ı Kavseyn remziyle haberdarız o kaşlardan

Ey oklar fırlatan sevgili getir ehline ver onları

4. Mem û Zîn'de İktibas veya Telmih Yoluyla Kullanılan Ayetler

Şark medreselerinde yetişen âlimler her şeyden önce İslamî inanç sistemiyle yetiştiklerinden telif ettikleri eserlerin birincil ve vazgeçilmez kaynağı her zaman Kur'an olmuştur. Bu gelenek Kürtlerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte kendi edebiyatlarında da ortaya çıkmıştır. Ahmedê Hânî, içinde yaşadığı toplumun, dini değerlerle yetişmesini ve böylece insan-ı kâmil yolunda ilerlemesini arzulamış ve bu yolda büyük gayretler göstermiş bir İslam âlimidir. O, kendi toplumunun diliyle kendilerine hitap ederek onların gönlünde taht kurmayı başarmış aydın bir şahsiyettir.

Aşağıda, birkaç başlık altında Ahmedê Hânî'nin Mem û Zin mesnevisinin ilk dört bölümünde iktibas aldığı ayetler verilip değerlendirilecektir.

4.1. Allah'ı Övme ile İlgili Ayetler

Ahmedê Hânî, mesnevisine, Allah'ın adını anarak başlar. O, mesnevisine Hz. Osman Mushafı'na göre 1. sırada yer alan ve Kur'an'ın ilk sûresi olarak bilinen Fatiha Sûresi'nin birinci ayetinde ve diğer sûrelerde geçen "*Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla*" mealindeki besmeleye imtisal etmektedir. Yapılan her işe Allah'ın adıyla başlama geleneği İslam âlimlerinin ortak geleneği olup (كل امر ذي بال لم يبدأ بإسم الله فهو أبتر.) "*Besmele ile başlanmayan her işin sonu ebterdir.*" hadisine dayanmaktadır (Camiu's-Sağir,6284; Geçit, 2013: 135). Şeyh Ahmedê Hânî, bu şekilde eserine başlayarak bir yandan Müslümanlara Rabbini tanıtırken öte yandan da onların başlayacakları her işe Allah'ın adını anarak başlamaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Sernameyê name, namê Ellah	*Allah'ın adıdır kitabın başyazısı*
Bê namê wî natemam e wellah	*Vallahi eksik olur kitap olmazsa onun adı*

(B: 1)

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Namê te ye lewhê nameya 'işq	*Senin adındır aşk kitabının başlangıcı*
Îsmê te ye neqşê xameya 'işq	*Senin adındır aşk kaleminin nakşı*

(B: 3)

Allah ilktir, her şeyden öncedir, onun başlangıcı ve sonu yoktur, kâinattaki bütün varlıkları yaratan O'dur. O, varlıkların yok olmasından sonra da vardır, bakidir, zahirdir. O'nun varlığı birçok delille gün gibi ortadadır. O, batındır, O'nun zatının hakikati, duyular ve akılla idrak edilemez. Nitekim O, şöyle buyurmaktadır:

هُوَ الأَوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

"*O ilktir, sondur, zahirdir, batındır. O, her şeyi bilendir.*" (Hadid Sûresi, 57: 3).

Ahmedê Hanî bu gerçeği telmih yoluyla şu şekilde dile getirmektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Bêhusnê te nîne wan wucûdek	*Güzelliğin olmasa hiç birinin bir varlığı olmaz*
Bênûrê te nîne wan nimûdek	*Işığın olmasa görünmezler bile*

(B: 52)

4.2. Yaratılış ile İlgili Ayetler

Hz. Âdem'den günümüze kadar insanın yaratılış amacı hep tartışılan ve hakkında farklı düşünceler geliştirilen bir konu olmuştur. Bu konuda gerek İslam bilginleri ve gerekse filozoflar çeşitli fikirler beyan etmişlerdir. Hânî'ye göre konum bakımından Allah'tan sonra kâinat ve kâinattan sonra da insan çok önemli bir konuma sahiptir. Allah, insanın yaratılış gayesinin kendisine ibadet etmek olduğunu bu nedenle iman ettikten sonra dinden dönenlerin sadece kendilerine zarar vereceklerini beyan etmektedir. Böyle bir durumun olması halinde Allah'ın kendilerine muhtaç olmadığını aksine onların Allah'a muhtaç olduğunu ifade ederek kendisinin sonsuz bir yaratma gücüne sahip olduğunu mürtetlerin yani dinden dönenlerin yerine Allah'ın kendilerini sevip merhamet edeceği ve onların da Allah'tan razı olacağı bir topluluğu getirebileceğini, aşağıdaki ayette haber vermektedir.

... فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ...

"*...Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir."* (Enfal Sûresi, 8: 54).

Dolayısıyla Ahmedê Hânî de insanın yaratılış gayesi üzerinde durarak insanı insan yapan değerin Allah'a layıkıyla kul olmak olduğunu ifade ederek bunun temelinde de aşkın yattığını, Allah'a âşık olanın ona hakkıyla ibadet edeceğini, öte yandan Allah'ın hem âşık hem de maşuk olduğunu ancak yarattığı kullara muhtaç olmadığını şiir diliyle şöyle dile getirmiştir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Me'şûq tu yî bi fexr û naz î	*Övünen ve nazlanan sevgili sensin*
'Aşiq tu yî lêk-i bêniyaz î	*Âşık sensin, fakat dilek dilemezsin*

(B: 8)

Kur'an'da; yaratmanın ve emretmenin Allah'a mahsus olduğu, onun dışında hiçbir varlığın bu güç ve kuvvete sahip olmadığı ve Âlemlerin Rabbinin sadece Allah olduğu aşağıdaki ayette görüleceği gibi vurgulanmaktadır.

...أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.

"*Bilesiniz ki yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir.*" (A'râf Sûresi, 7: 54).

Hânî de bu gerçeği bildiği ve ona inandığı içindir ki muhataplarına tartışmasız olan Allah'ın gücü ve kuvvetini manzum olarak aşağıda geçen beyitte yukarıdaki ayetten iktibas yaparak ifade etmektedir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Hemiyan bi te ye mudare û debr	*Hepsinin yönetimi ve geçimi seninledir*
Feyyazê riyazê xelq û we'l-emr	*Yaratılışın ve emrin bahçesine feyiz yağdıransın*

(B: 14)

Allah, eşsiz bir güç ve kuvvet sahibidir. O, gökleri ve yeri en güzel şekilde yaratandır. Onun için bir şeyi yaratma konusunda her hangi bir sıkıntı söz konusu değildir. Yarattığı şeylerin büyük ya da küçük olması da onun için önemli değildir. Aşağıda geçen her iki ayette de görüleceği gibi Allah, bir şeyi murat ettiğinde ona sadece ol demesiyle o şey hemen oluverir.

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.

"*(O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece (ol!) der, o da hemen oluverir.*" (Bakara Sûresi 2: 117).

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.

"*Bir şeyi yaratmak istediği zaman Onun yaptığı "ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir.*" (Yâsin Sûresi, 36: 82).

Klasik edebiyatta, Allah'ın güç ve kuvvetini ifade eden yukarıdaki ayetler birçok şair tarafından iktibas olarak alınmıştır. Ahmedê Hanî de aynı yolu takip ederek eserinin dibace kısmında bu ayetlerden iktibas almıştır.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
*Emrê te bi lefzê "**kun**" du 'âlem*	*"Ol" emrin ile iki âlem birden*
Mewcûd kirin xerez çi Adem	*Varlığa geldi; gerçi amaç Âdemdi*

(B: 15)

4.3. Kur'an ile İlgili Ayetler

Ahmedê Hânî'nin düşüncesinin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. O, fikirlerini adeta ayet ve hadislerden süzerek ortaya çıkartmış ve kendi diline özet olarak tercüme etmiştir. Dolayısıyla Hânî'nin Kur'an'a verdiği eşsiz bir değer vardır.

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ - فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ.

"*Hakikatte o (yalanladıkları, aslı) levh-i mahfuzda bulunan şerefli Kur'an'dır.*" (Burûc Sûresi 85: 21-22).

Aşağıdaki beyitlerde Burûc Sûresi'nden telmih yaparak kâfirler kabul etmese de Allah'ın kitabının levh-i mahfuzda kayıtlı bulunduğunu, içerisinde herhangi bir noksanlık veya fazlalığın olmasının mümkün olmadığını edebi bir şekilde ifade etmiştir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
***Lewh** û **qelem** û sebawît û 'erş*	*Levh kalem sabit yıldızlar ve arş*
Heywan û nebat û me'den û ferş	*Hayvanlar bitkiler madenler ve yer*

(B: 47)

Bakara Sûresinin başında, Kur'ân'ın hidayet kitabı olduğu ve "lâ reyb" ifadesi ile de Yüce Allah tarafından gönderildiği vurgulanmaktadır:

الـم - ذَلِكَ الْكِتَابُ لا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ.

"*Elif. Lam. Mim. O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur."* (Bakara Sûresi, 2: 1-2).

Ahmedê Hânî de, muhataplarına Allah Teâla'nın Hz. Muhammed'e gönderdiği Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde hiçbir şüphenin bulunmadığını, inananların bu gerçekten hareketle ona sımsıkı sarılmaları ve kendilerine rehber olarak seçmeleri gerektiğini aşağıdaki beyitte, iktibas yoluyla ifade etmektedir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
*Mezmûnê muraselatê **la reyb***	*Şüphesiz gönderilenlerin sırrı senin adındır*
Meşhûdê mukaşefatê bî'l-ġeyb	*Gayb aleminin keşiflerinin de görülenidir*

(B: 6)

4.4. Meleklerle İlgili Ayetler

Melekler nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, erkeklik veya dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan, günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, latif, ruhanî ve nuranî varlıklardır. (Karagöz vd., 2010: 421).

Meleklerin her birinin daha ilerisine geçemeyeceği bir makamı vardır. İnkârcıların iddialarının aksine onlar, kendilerine gösterilen makamların dışına çıkamazlar. Kendileri Allah'ın kullarından olup Allah'a itaatle görevlidirler. Namaz için saf saf dizilip hamd ile Allah'ı tesbih etmektedirler, onlar hadlerini aşmazlar. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

وَمَا مِنَّا إِلاَّ لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ.

"*(Putperestlerce Allah'ın kızları sayılan melekler şöyle derler) Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır.*" (Sâffât Sûresi, 37: 164).

Burada amaç putperestlerin, önceki ayetlerde söz konusu edilen melek anlayışının yanlışlığını, meleklerle Allah arasında bir nesep ilişkisi değil rab-kul ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktır.

Şeyh Hânî, yukarıda geçen ayeti aşağıdaki beyitte telmih yaparak özellikleri ne olursa olsun meleklerin makamları olduğunu ve dolayısıyla onlar hakkında ileri geri konuşmamak gerektiğini edebi bir üslupla şöyle ifade etmektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
*Hazir wî dibî **meqamê me'lûm***	*Derhal bilinen makama götürürsün*
Ger xadim e wî digêrî mexdûm	*Hizmetçi de olsa efendi yaparsın*

(B: 81)

4.5. Nimet ile İlgili Ayetler

Nimet insanı mutlu ve mesut eden, kendisine faydalı olan her türlü güzel duruma denir. Allah Teâla kullarına yeryüzü ve gökyüzünde bulunanları; yanî ay, güneş, yıldızlar, gezegenler, hava, su, toprak, ateş, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, meyveler, sebzeler, madenler, gerek maddî ve gerekse manevî sayısız nimetler vermiştir. Kullar, bu nimetlerin bazılarının farkındalar, bazılarının ise farkında değiller. İnsanların farkında olmadıkları nimetler, farkında oldukları nimetlerin kat kat fazlasıdır. İnsanlar Allah'ın verdiği bu nimetler sayesinde hayatlarını sürdürmektedirler. Bu nimetler karşısında biz âdemoğluna düşen görev ise, bu nimetileri veren Yüce Yaratıcıyı tanımak, O'na itaat etmek, O'nun verdiği nimetlere şükretmek, nimetlerinin kadrini bilmek ve O'na nankörlük etmemektir.

Aşağıda geçen ayetlerde Allah, insanlara verdiği bu nimetlerden bahsederek, yerdeki ve göklerdeki birçok varlığı onların hizmetine verdiğini, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı onların istifadesine sunduğunu dolayısıyla âdemoğluna birçok ihsanda bulunduğunu hatırlatarak kendisine isyan etmemelerini ve kendisine hakikî birer kul olmalarını emretmektedir.

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً.

"*Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi?.*" (Lokmân Sûresi, 31: 20).

. . .وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ.

"…*Geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.*" (İbrahim Sûresi, 14: 33).

وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ…

"*O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi….*"(Nahl Sûresi, 16: 112).

Müellif de, Allah'ın kâinatta yarattığı her şeyi insanın istifadesine sunduğunu dolayısıyla bu nimetleri unutmadan ona gerekti gibi ibadet edilmesi gerektiğini, yukarıda geçen ayetleri telmih yolu ile almış ve muhataplarının dikkatine sunmuştur.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Hîndî weku cinsê 'alemî ne	*Ne kadar evren çeşidi varsa*
Ew tabi'ê new'ê Ademî ne	*Hepsi insan türüne tabidir*

(B: 25)

Yüce Allah, mahlûkatın geçimini temin etmesi için gündüzü yarattığını, bu vakitte meydana gelen bedeni ve rûhi yorgunluklarını gidermeleri için de geceyi dinlenme zamanı olarak yarattığını beyan etmektedir. Ay ve güneşi de pek çok faydası yanında, özellikle işlerin sistemli ve hesaplı yürütülmesi için de yarattığını aşağıda geçen ayetlerde bildirmektedir.

فَالِقُ الإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَناً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَاناً ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ.

"*O, sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz olan (ve her şeyi) pekiyi bilen Allah'ın takdiridir.*" (En'âm Sûresi, 6: 96).

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ. مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

"*De ki: yarattığı şeylerin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım.*" (Felâk Sûresi, 113:1-2)

Hânî de, yukarıda geçen ayetleri telmih yoluyla alarak dua amaçlı ve Allah'ın azametini göstermek için kullanmıştır. Hânî, Allah'ın, mahlûkatları en güzel şekilde yarattığını ifade eden ayetlere atıfta bulunarak bu ifadenin gölgesinde söylemlerini dile getirmiştir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Subhaneke kulle ma ***xeleqte***	*Yarattığın her şeyi güzel yarattın*
Ehsene fe keyfe ma ***feleqte***	*Var ettiğin her şeyi en güzel şekilde yarattın*

(B: 42)

Göklerde ve yerde bulunan bütün nimetlerin anahtarı Yüce Allah'ın tasarrufundadır. O dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi bilendir. İnsanları rızıklandıran, yaşadıkları sürece rızıklarını garantileyen, onları yediren, içiren Allah'tır. Dolayısıyla insanlar rızıklarını vermeyi garantileyen, rızıkları dilediği gibi yönlendiren ve bütün bunları bir bilgiye ve plana göre yöneten bir ilaha yönelirler:

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ...

"*Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur....*"(Zümer Sûresi, 39: 63; Şûrâ Sûresi: 12).

Şair, yukarıdaki ayeti telmih yoluyla Allah'ın rızık veren olduğunu, dilediğine çok dilediğine az verdiğini aşağıda geçen beyitte ifade etmiştir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Her sê weledêd î pirr mewalîd	*Doğmuş olup da çok doğuran üçler*
Xebra û sema digel ***meqalîd***	*Yani toprak, gökyüzü ve kilitleri*

(B: 46)

4.6. Nefs-i Emmâre ile İlgili Ayetler

Nefs-i Emmâre, kelime olarak "emredici nefis" anlamına gelmektedir. Istılahı anlamı ise kötülüğü ve şerri şiddetle emreden nefis demektir (Karagöz vd., 2010: 523). Kur'an'da bu durum şöyle buyurulmaktadır:

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلاَّ مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ.

"*(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder. Rabbim acıyıp korumuş başka.*" (Yûsuf Sûresi, 12: 53).

İnsanoğlunda nefis denen bir varlık vardır, sahibini esir alıp onu yönlendirmek ister, üstelik her daim kötülüğü emreder. Nitekim Hz. Yûsuf ile Zuleyha arasında geçen hadisede Yûsuf Peygamber, ben nefsimi temize çıkaramam, çünkü nefis devamlı kötülüğü emreder. Ancak Allah'ın korudukları bunun dışındadır. Dolayısıyla insanın heva ve hevesine uymaması gerektiğini Allah bize bildirmektedir.

Nefs-i emmâre, günahların ana merkezidir ve onun günahları büyük bir iştiyakla istemesi onun tabiatından gelen bir özelliktir. Ancak Allah'ın emir ve yasaklarına riayet eden, îlahi rahmetin gölgesine sığınan, nefsinin arzularına boyun eğmeyen ve iyiliğe meyilli olan insanların üzerinde nefs-i emmârenin tesiri oldukça sınırlı kalır.

Ahmedê Hânî yukarıda geçen ayetten iktibas yaparak insanın; günahkâr, tembel, gafil ve nefsinin esiri olduğunu, Hz. Yûsuf'un kıssasını da örnek vererek insanı uyarmakta dolayısıyla nefs-i emarenin tuzaklarına düşmemesi gerektiğini beyan etmektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Em xafil û 'atil û gunehkar	*Biz gafiller, tembeller, günahkârlar*
Mayîne di qeydê nefsê emmar	*Kötülük isteyen nefsimizin esiriyiz*

(B: 34)

4.7. Peygamberler ile İlgili Ayetler

Aşağıda verilen ayette Hz. Îsâ, İsrâiloğullarına kendisinin Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu, onlara bırakılan ilâhî emanete sahip çıkmayıp sözlerinden caydıklarını, daha önce Tevrat'ın Allah katından kendilerine gönderildiğini ve vahiy zincirinin kendisiyle son bulmadığını aksine kendisinden sonra bir elçinin yani Hz. Peygamber'in geleceğini müjdelemiştir.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ.

"*Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrail Oğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür dediler.*" (Saff Sûresi, 61: 6).

Ahmedê Hânî de yukarıdaki ayette Hz. Peygamberin geleceği ile ilgili müjdeyi haber verip bu gerçeği edebî bir üslupla şöyle ifade etmektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Go mujde didim resûlê emced	*Dedi ki "Müjde veriyorum şanlı bir peygamber*
Dê paşê me bê bi navê Ehmed	*Bizden sonra gelecek adı Ahmed'dir*

(B: 129)

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Her ew e bes e ey hebîbê muxtar	*Ey seçilmiş sevgili! Senin için şu yeter ki*
Barî ji te ra bi jîna tê sond xwar	*Allah senin hayatın üzerine yemin etti*

(B: 155)

Yukarıda geçen beyitte, şair, Hz. Muhammed'i Hicr Sûresinden telmih yaparak övmektedir. Allah Teâlâ'nın peygamberini ne kadar sevdiğini göstermek için Allah'ın, kendi peygamberi üzerine yemin ettiği ayeti adeta bir delil olarak sunmaktadır. Allah Teâla şöyle buyuruyor:

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ.

"*(Resûlüm) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.*" (Hicr, 15: 72).

Hânî, eserinde Allah'ın elçisini övmeye devam ediyor ve Miraç olayını hatırlatarak onun Allah'a çok yaklaştığını ve kendisiyle görüştüğünü şu beyitle dile getiriyor:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Ey wasiteyê wucûdê kewneyn	*Ey iki âlemin varlığına aracı olan*
Şayesteyê qurbê "qabê qewseyn"	*"İki yay ucu kadar" yaklaşmaya layık olan*

(B: 161)

Ayet Kur'an-ı Kerim de şu şekilde geçmektedir:

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى.

" *O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.*" (Necm Sûresi, 53: 9).

Bazı müfessirlere göre ayette geçen "ḳab-î ḳavseyn" ifadesi insanın iki kaşı arasındaki mesafe kadardır. Hânî de Hz. Peygamber'in bu konuda Yüce Allah'a ne kadar yaklaştığını ifade etmek için özellikle bu ayeti telmih yoluyla ifade etmiştir.

Müşrikler, Hz. Peygamber'in doğru yoldan çıktığını ve sapıttığını iddia ediyorlardı. Oysa Hz. Peygamber, sadece gerçeği söyleyip insanları doğru yola davet ediyordu. Aşağıdaki ayetlerde de

geçtiği üzere Allah, peygamberinin bir sapkınlık içerisinde bulunmadığını, batıla inanmadığını ve haddini aşmadığını vurgulamaktadır.

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى.

"*Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı.* " (Necm Sûresi, 53: 2).

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى.

"*Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.*" (Necm Sûresi, 53: 17).

Bütün delillere rağmen müşrikler Hz. Peygamber'den mucize istemişlerdir. Onların bu ısrarlı talepleri üzerine o da parmağıyla ayı işaret etmiş ve ay ikiye ayrılmıştır. Müşrikler bu olaya kayda değer bir itirazda bulunmamışlar sadece "büyü "dür demişlerdir.

اقْتَرَبَتْ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ.

"*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.*" (Kamer Sûresi, 54: 1).

Ahmedê Hânî de peygamberin yanılmadığını ve doğru yolda olduğunu, ayetlerden iktibas yaparak bu söylemlere karşı tam bir teslimiyet sergilemektedir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Şeqqe'l-qemera *te yek îşaret*	*Ayı ikiye bölmeye bir işaretin yeter*
Zaxu'l-besera *te yek 'îbadet*	*Gözlerin yanılmadığını ispatlamaya bir söz yeter*

(B: 164)

4.8. İnsanın Halife Olması ile İlgili Ayetler

Halife, vekil ve temsilci demektir. Allah yeryüzünde iradesini temsil etmek üzere insanı yaratmış, orada ilahi hükümranlığı gerçekleştirme görevini de yine insana vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen bir ayette şöyle denilmektedir:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لا تَعْلَمُونَ.

"*Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih eder ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak orada kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah da onlara sizin bilmeyeceğinizi herhalde ben bilirim dedi.*" (Bakara Sûresi, 2: 30).

Hânî de telmih yaparak bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Teşrîfê xîlafetê te da me	*Halife olma şerefini verdin bizlere*
Gava te emanetê xwe da me	*Sen bize emanetini verdiğin zaman*

(B: 171)

4.9. İlahi Yardım ile İlgili Ayetler

Allah Teâla, kâfir ve zalimlere karşı mümin kullarına yardım ettiğini ve edeceğini aşağıdaki ayetlerle müjdelemektedir.

Söz konusu ayetler şunlardır:

. . . وَأَنزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا. . .

"*...Sizin görmediğiniz ordular (melekler) indirdi....*" (Tevbe Sûresi, 9: 26).

. . . فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا. . .

"*...(Bunun üzerine) Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi....*" (Tevbe Sûresi, 9: 40).

. . . فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا . . .

"*...Biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik....*" (Ahzâb Sûresi, 33: 9).

Hânî de, aşağıda geçen beyitte Tevbe ve Ahzap Sûreleri'nden telmih yaparak Allah'ın sadık olan kullarına nasıl yardım ettiğini ifade etmiştir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber sadık arkadaşı Hz.

Ebubekir ile Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında müşrikler tarafından takip edilirler, onlar da düşmanlarının şerrinden korunmak maksadıyla Sevr mağarasına sığınırlar. Bir ara müşriklerin ayak sesleri duyulur ve Hz. Ebubekir korkmaya başlar. Rivayetlere göre müşrikler, mağaranın girişindeki örümcek ağı ve güvercin yuvasını gördüklerinde içeride kimse yoktur kanaatine varıp orayı terk ederler ve böylece Allah'ın yardımıyla Hz. Peygamber ve onun sadık arkadaşı büyük bir tehlikeden kurtulmuş olurlar (Vatandaş, 2010: 537).

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Her çi te didî meger her ew bû	*Gördüğün her şey meğer o idi*
*Leşker ji cunûdê "**lem terew**" bû*	*Askerleri "görünmez "ordudandı*

(B: 134)

4.10. İnsana Verilen Vazifelerle İlgili Ayetler

İnsana yüklenen emanet, işlenmesinde sevap, terkinde ikab olan ibadet ve davranışlarda akıl ve düşünce kabiliyetidir. Kulluk ve akıl emanetine riayet edilmezse, zulüm ve bilgisizliğe sapılmış olur. Bu emaneti vermekle Allah, insanı teklifleriyle sorumlu tutmuş ve böylece onu imtihan etmiştir.

إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً.

"*Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.*" (Ahzâb Sûresi, 33: 72).

Ahmedê Hânî de insanın bilgisizliğini ve kendisine verilen emanetin kıymetini bilmediğini aşağıda geçen beyitte Ahzap Sûresinin yukarıdaki ayetinden iktibas yaparak ifade etmiştir.

Beytin Kürtçesi	**Beytin Türkçesi**
Me'lûmê te bû ku em nezan in	*Bilgisizliğimiz sence biliniyordu*
Qedrê wê emanetê nizanin	*Ve o emanetin kadrini bilmeyeceğimiz*

(B: 172)

5. Sonuç

İnsanlığın kurtuluş kitabı olan Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e inzal olunmuş ve tarih boyunca ilim ve irfana kaynaklık etmiş ilahi bir kitaptır. Medreselerde eğitim görmüş ve yıllarca müderrislik yapmış olan âlim ve arif Şeyh Ahmedê Hânî de yazdığı eserlerde Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'i birincil kaynak olarak kullanmıştır. Hânî'nin dikkat çeken en önemli özelliklerinden bir tanesi şudur ki o, yaşadığı dönemin yaygın adetlerine muhalif davranarak çok iyi bilmesine rağmen dinî eserlerini Arapça, edebi eserlerini de Farsça değil de ana dili olan Kürtçe ile yazmasıdır. O, içinde doğup büyüdüğü ve ekmeğini yediği topluma karşı bir vefa borcunun olduğu bilinciyle İslam'ın hakikatlerini yaşadığı toplumun ana diliyle sehl-i mümteni mukabilinden anlatmasının daha doğru olacağına inanan ve bu inancını gerçek hayatta uygulayan aydın bir şahsiyettir.

İlk Kürtçe mesnevi yazarı olarak tarihteki yerini alan Şeyh Ahmedê Hânî, Mem û Zin adlı eserinin dibacesi olarak kabul edilen bölümünde, gerek Allah'ın azametinden gerekse Hz. Muhammed'in sevgisinden bahsederken Kur'an'dan birçok ayeti hem iktibas hem de telmih yoluyla almış ve bunlara yer vermiştir.

Ahmedê Hânî'nin eserlerine bakıldığında onun İslamî ilimlere vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'den yaptığı iktibaslardan da anlaşılıyor ki o sadece edebiyat sahasında değil aynı zamanda İslami ilimler alanında da kendini yetiştirmiş eşsiz şahsiyetlerdendir.

Ahmedê Hânî, îlahiyat dilini Kürtçeleştirmede her hangi bir sakınca görmemiş, insanları da Kürtçe ile dini eser yazmanın her hangi bir günahı olmadığına ikna etmiştir. O, dini esaslara aykırı olmaması, ifrat ve tefritten uzak, dengeli ve tutarlı olması kaydıyla milli ve örfi realiteyi kabul etmiş, ona sahip çıkmanın gereğini vurgulamış ileri görüşlü bir âlimdir.

Ahmedê Hânî, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mem û Zîn'in dibacesinde 28 ayeti iktibas ya da telmih yoluyla kullanmıştır. Bu rakam da bize onun Kur'an'a olan aşinalığının ne denli ileri düzeyde olduğunu göstermesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

--------, (2008), (Analiz ve Şerh: Kadri Yıldırım), *Nûbehara Pıçûkan*, Avesta Yayınları, (Birinci Baskı), İstanbul.

--------, (2008), *Eqîdeya Îmanê*, (Analiz ve Şerh: Kadri Yıldırım), Avesta Yayınları, İstanbul.

--------, (2010), *Mem û Zin*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

--------, (2017), "Baba Tahir û Dubeytiyên Wî" *Süryani Arap ve Kürt Klasikleri, Uluslararası Klasikler Çalıştayı Bildirileri*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları (Birinci Baskı), Mardin.

Aktaş, M. N., (2015), "Molla Hüseyin Bateyî'nin Çalışmalarında Kur'ân'ın Kaynaklığı Üzerine", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/2, Yıl: 6, Cilt: IV, Sayı: 12, ss. 151-171.

Baba Tahirê Uryan, (1998), *Dubeytî*, (Ji Lorî Sabah Kara), Nûbihar Yayınları, İstanbul.

DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I-XXXXIIII, İstanbul, 1988-2013.

Diyarbekirli Sadi Paşa, (2008), *Mizanu'l-Edeb,* Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1305.

Durre, A., (2002), *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî, Felsefe û Jiyana Wî*, Avesta Yayınları, (Birinci Baskı), İstanbul.

Dündar, M., (2017), "Ahmed-i Hanî'nin İlmi Kişiliği", *Türk ve İslam Dünyası Araştırmaları Dergisi, Tidsad*, Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017, s. 222-229.

Ehmedê Xanî, (1992), *Nûbar*, Latin Alfabesine Çeviren, Zeynelabidin Zınar, Fırat Yayınları İstanbul.

Findi, R., (2008), *el-Fikru'l-Kavmiyyu Beyne Hânî ve Haci Kadır el-Koyî* (Dirasetun Nakdiyyetun), (Dördüncü Baskı), Duhok.

Geçit, M. S., (2013)"Hoca Ahmed Yesevi ile Şeyh Ahmed-i Hânî'nin Divân-ı Hikmet ve Mem u Zin Eserlerindeki İtikadi Esasların Mukayesesei", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt, 13, Sayı, 3, ss. 1123-156.

Gültekin, M., (2012), "Ehmedê Xanî ve Öncesi", *Salnama Ehmedê Xani 2011* (haz.: Mehmet Gültekin vd.), Belge Yayınları, (Birinci Baskı), İstanbul, ss. 13-73.

Işık, İ. S., (2013), *A'dan Z'ye Kürtler Kişiler-Kavramlar-Kurumlar*, Nûbihar Yayınları, (İkinci Baskı), İstanbul.

İsen, M. vd., (2015), *Eski Türk Edebiyatı*, Grafiker Yayınları, (Üçüncü Baskı), Ankara.

Karagöz İ. vd., (2010), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Beşinci Baskı) Ankara.

Keleş, R., (2016), *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yay., İstanbul.

Kur'an-ı Kerim, Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, Ankara 2012.

Külekçi, N., (1999), Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara.

M. Xalid Sadînî (2010), *Mela Huseynê Bateyî*, Nûbihar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Mecdudin Muhammed b. Yakûb li Fîrûz Abadî (2008), *Qamûsu'l-Muhît*, (Tahkik: Enes Muhemmed eş-Şamî & Zekeriya Cabir Muhammed), 1. Baskı, Daru'l-Hadis, Kahire.

Mela Ahmedê Cizîrî (2009), *Dîwan (Metnê Kurdî &Türkçe Çevirisi)*, Nûbihar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Mustafa Uzun, (2000), "İktibas: Türk Edebiyatı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi DİA*, XXII.

Pala, İ., (2013), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, (23. Baskı), İstanbul.

Resûl, İ. M., (2007), *Ehmedê Xanî ve Mem û Zin*, (çev.: Kadri Yıldırım), İstanbul.

Rıza K.; Pala İ., (2006), DİA, XXXI, İstanbul.

Sönmez, N., (2013), *Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslâm Döneminde Hitabet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Şakeli, F., (1992), *Kurdish Nationalisim in Mam û Zî*, (Çev.: Ş. Süer), Doz Yayınları, (İkinci Baskı), İstanbul.

Vatandaş, C., (2010), *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti,* Mekke Dönemi, (Altıncı Baskı), İstanbul.

Yaşin, A., (2012) *Kürt Filozofu Şeyh Ehmedê Xanî Hazretleri*, Lis Yayınları, (Birinci Baskı), Diyarbakır 2.

Yıldırım, K., (2011) *Ehmedê Xanî'nin Fikir Dünyası*, Ağrı Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, (Birinci Baskı), Ağrı.